

บทที่ 6

สรุป

การจัดตั้งรัฐบาลผสมภายหลังการเลือกตั้งทั่วไปในปี พ.ศ. 2531 ภายใต้การนำของ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (ยศขณะนั้น พลตรี) ซึ่งประกอบด้วยพรรคการเมือง 6 พรรค ได้แก่ พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม พรรคประชาธิปัตย์ พรรคราษฎร พรรคสหประชาชาติไทย และพรรคมวลชน นั้น เป็นกระบวนการทางการเมืองที่เป็นการผสมผสานระหว่างปัจจัยเกื้อกูลหลัก 3 ด้านประกอบกัน คือ (1) ปัจจัยเกื้อกูลจากสภาพแวดล้อมทางการเมือง (2) ปัจจัยจากพรรคชาติไทยที่เป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล และ (3) ปัจจัยด้านผลประโยชน์และความคล้ายคลึงกันของพรรคการเมือง

อย่างไรก็ตาม บทบาทความสำคัญและความสัมพันธ์ของปัจจัยเกื้อกูลทั้ง 3 ด้าน มีความแตกต่างและมีความหมายต่อกระบวนการจัดตั้งรัฐบาลผสมที่แตกต่างกันออกไป

1. ปัจจัยเกื้อกูลจากสภาพแวดล้อมทางการเมือง

สภาพแวดล้อมทางการเมือง ที่มีส่วนเกื้อกูลต่อการโน้มน้าวไปสู่การก่อรูปของรัฐบาลผสมดังกล่าว ได้แก่ กระแสมติมหาชนซึ่งนำโดยกลุ่มพลังนักศึกษา-ปัญญาชน แรงงาน และประชาชน รวมตัวกันกดดันเรียกร้องภาวะผู้นำทางการเมืองที่มาจาก การเลือกตั้ง อันส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจทางการเมืองของกลุ่มอำนาจและสถาบันที่สำคัญทางการเมือง ให้สนองตอบต่อภาวะกดดันดังกล่าว ซึ่งผลจากการกดดันดังกล่าวทำให้กลุ่มอำนาจเก่า อย่างเช่น พลเอกเปรม วัจเป็นต้องปฏิเสธการรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เนื่องจากไม่สามารถต้านกระแสคัดค้านของกลุ่มพลังกดดันทางการเมืองได้อีกต่อไป ขณะเดียวกันผลจากการกดดันดังกล่าวได้มีส่วนจำกัดการแสดงบทบาททางการเมืองของกองทัพให้วางตัวเป็นกลางทางการเมืองมากขึ้น ในส่วนของพรรคการเมืองเองก็สามารถอาศัยกระแสความเรียกร้องต้องการของมติมหาชนมาใช้เป็นเครื่องมือในการกำหนดเป็นกรอบอ้างอิง เพื่อดำเนินบทบาททางการเมืองของฝ่ายตนได้โดยอิสระมากขึ้น โดยเฉพาะพรรคชาติไทย ซึ่งได้รับการเลือกตั้งเข้ามาจำนวนมากกว่าพรรคอื่น สามารถอ้างความชอบธรรมในการเป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาลได้ โดยที่ไม่ถูกต่อต้านคัดค้านจากพรรคการเมืองอื่น

ประกอบกับการที่พรรคชาติไทยได้พยายามเคลื่อนไหวทางการเมือง เพื่อสร้างความต่อเนื่อง ในการอาศัยพันธมิตรของสัญญาสุภาพบุรุษที่พรรคร่วมรัฐบาลได้ เคยกำหนดขึ้นมา เป็นแนวปฏิบัติร่วมกันในภายหลังที่มีการยุบสภา ซึ่งแม้ว่าจะเป็นการขึ้นหรือริเริ่มมาจากพลเอกเปรม ติณสูลานนท์อดีตนายกรัฐมนตรีก็ตาม แต่พรรคชาติไทยได้หยิบยกเอากรณีดังกล่าวมาใช้เป็นประโยชน์ทางการเมือง เมื่อมีจังหวะและโอกาสที่เอื้ออำนวยเป็นระยะตั้งแต่ก่อนการเลือกตั้ง จนกระทั่งภายหลังการเลือกตั้ง และรวมถึงระหว่างการจัดตั้งรัฐบาลผสมด้วย กล่าวคือ ในช่วงก่อนการเลือกตั้งก็ได้มีการร่วมมือกันโดยการประสานประโยชน์และประนีประนอมกันทางการเมือง เพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าหรือแข่งขันกันในการลงคะแนนเลือกตั้ง ภายหลังการเลือกตั้งเสร็จสิ้นลง พรรคชาติไทยก็ได้เป็นแกนนำเคลื่อนไหว เรียกร้องให้พรรคร่วมพันธมิตรมารวมตัวกันเพื่อสนับสนุนให้พลเอกเปรม เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง ครั้นเมื่อพลเอกเปรม ไม่รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อ จึงทำให้ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตกเป็นของหัวหน้าพรรคชาติไทยเอง แม้ว่าในระหว่างนั้น พรรคฝ่ายค้านได้ช่วงชิงโอกาสทางการเมืองโดยการเคลื่อนไหวสนับสนุนพลอากาศสิทธิ เศรษฐศิลา หัวหน้าพรรคกิจสังคม ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีและจัดตั้งรัฐบาลโดยพรรคพันธมิตรฝ่ายค้านเท่าก็ตาม แต่ในที่สุด พรรคชาติไทย ก็ได้ช่วงชิงโอกาสและความชอบธรรมในการเป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาลผสมและหัวหน้าพรรคขอรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเสียเอง โดยอาศัยสัญญาสุภาพบุรุษมาใช้เป็นเครื่องมืออ้างอิงความชอบธรรมและการรับรู้ของประชาชน ซึ่งในที่สุดพลอากาศเอกสิทธิ ก็ได้กล่าวอ้างถึงเงื่อนไขสัญญาสุภาพบุรุษมาใช้เป็นข้ออ้างอิงในการปฏิเสธความสนับสนุนของกลุ่มพันธมิตรพรรคฝ่ายค้าน และกลับมาสนับสนุนพลเอกชาติชาย ซึ่งเป็นหัวหน้าพรรคชาติไทย ในที่สุด

นอกจากนี้ โดยพื้นฐานทางด้านศักยภาพและสถานภาพ พรรคชาติไทยเองก็มีความพร้อมที่จะเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลผสมควรถังนี้ เพราะนอกจากได้เสียงในสภามากกว่าทุกพรรค ซึ่งสามารถอ้างความชอบธรรมได้ตามกระแสมติมหาชนแล้ว พรรคชาติไทยยังมีความพร้อมในด้านเอกภาพภายในพรรคอีกด้วย โดยเฉพาะการประสานความร่วมมือกันอย่างเป็นปึกแผ่นระหว่างหัวหน้าพรรคกับเลขาธิการพรรค อันเป็นกลไกหลักที่สำคัญในการจัดสรรและต่อรองผลประโยชน์ภายในพรรค รวมทั้งการประสานความร่วมมือกับพรรคร่วมรัฐบาลอื่น ๆ และที่สำคัญอีกประการ คือ การที่หัวหน้าพรรคชาติไทยโดยพลเอกชาติชาย นั้น เป็นผู้มีบุคลิกภาพแตกต่างจากพลเอกเปรม โดยสิ้นเชิง มีลักษณะภาวะผู้นำทางการเมืองแบบประชาธิปไตยสูง ได้รับความนิยมจากประชาชน และสามารถประสานประโยชน์กับกลุ่มการเมืองอื่น ๆ ได้อย่างยืดหยุ่นพอที่จะสร้างความพอใจให้กับกลุ่มพันธมิตรร่วมรัฐบาล

ได้ การยอมรับในด้านคุณสมบัติ ประสบการณ์ และความสามารถทางการเมืองของพลเอกชาติชาย ในฐานะหัวหน้าพรรคการเมือง โดยพรรคการเมืองอื่น ๆ ให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้ารัฐบาลนั้น นับเป็นเงื่อนไขที่สำคัญมากสำหรับรัฐบาลผสมของประเทศไทย ที่มีประสบการณ์ในการอาศัยบุคคลภายนอกพรรคการเมืองมาเป็นผู้นำรัฐบาล อย่างเช่น สมัยพลเอกเปรม ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีของรัฐบาลผสมมาโดยต่อเนื่องถึงเกือบ 10 ปีนั้น ย่อมจะกล่าวได้ว่าตัวพลเอกชาติชาย และพรรคชาติไทย สามารถสร้างความยอมรับแก่บรรดาพรรคการเมืองร่วมรัฐบาลได้โดยเป็นเอกฉันท์ นั้นเอง

3. ปัจจัยเกื้อกูลด้านผลประโยชน์ร่วมของรัฐบาลผสม

การประสานเพื่อการประนีประนอมและการแสวงผลประโยชน์ทางการเมืองร่วมกันระหว่างพรรคการเมืองร่วมรัฐบาลผสม คือ การมุ่งบรรลุเป้าหมายสำคัญหลักของการได้เป็นรัฐบาล และการได้รับการจัดสรรตำแหน่งทางการเมืองในกระทรวงที่พอใจ ไม่ว่าจะโดยเงื่อนไขของสัดส่วน ส.ส. ความถนัดและชำนาญการของบุคคลากรภายในพรรค การได้เป็นตัวแทนกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมือง ตลอดจนการจัดสรรโควตาและตำแหน่งที่ต้องการในระหว่างพรรคการเมืองด้วยกัน

ในการเจรจาต่อรองเพื่อจัดตั้งรัฐบาลผสม พรรคชาติไทยในฐานะพรรคการเมืองที่ได้รับเลือกตั้ง เข้ามามีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมากที่สุด ได้ทำหน้าที่เป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลผสม ซึ่งเมื่อผลการเลือกตั้งปรากฏว่าพรรคการเมืองต่าง ๆ ได้ประกาศสนับสนุนให้พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ หัวหน้าพรรคชาติไทย เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในฐานะที่เป็นหัวหน้าพรรคการเมืองที่มีสมาชิกได้รับเลือกตั้งมากกว่าพรรคการเมืองอื่น ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย และกระแสนิยมหาชนที่รวมตัวกันเรียกร้องนายกรัฐมนตรี ที่มาจากการเลือกตั้ง เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

ดังนั้น แม้ว่าในตอนแรกพลเอกชาติชาย จะได้กล่าวปฏิเสธโดยให้เหตุผลว่าตนไม่พร้อมที่จะเป็นนายกรัฐมนตรีและพร้อมสนับสนุนให้พลเอกเปรม เป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป แต่พรรคการเมืองอื่นอย่างเช่น พรรคกิจสังคม และประชาธิปไตย ต่างแสดงออกถึงความไม่เห็นด้วย และยืนยันที่จะให้นายกรัฐมนตรีมาจากการเลือกตั้งเป็นสมาชิกผู้แทนราษฎร และมาจากหัวหน้าพรรคการเมือง อย่างไรก็ตาม การที่พลเอกชาติชาย พยายามเคลื่อนไหวสนับสนุนพลเอกเปรม ในตอนแรกนั้น นอกจากสามารถสร้างเอกภาพในการร่วมตัวของกลุ่มพันธมิตรพรรคร่วมรัฐบาลเก่าให้สามารถรวมกันเป็นปีกแผ่นและโดยต่อเนื่องแล้ว การแสดงออกถึงท่าทีดังกล่าว ยังสามารถลดแรงต่อต้านจากกลุ่มอำนาจเก่าของพลเอกเปรม ได้อีกด้วย

การต่อรองผลประโยชน์ร่วมทางการเมืองของรัฐบาลผสมสามารถประนีประนอมได้ในรูปของคณะรัฐบาลที่ประกอบด้วยคณะรัฐมนตรี 44 คน และ 45 ตำแหน่ง โดยไม่รวมถึงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และเมื่อพิจารณาถึงความคาดหวัง หรือเป้าหมายของพรรคการเมืองต่าง ๆ ในการเข้าร่วมรัฐบาลผสมที่จะต้องคำนึงถึงโอกาสในการเข้าบริหารประเทศร่วมกัน และผลประโยชน์ที่แต่ละพรรคสามารถยอมรับกันได้ และกล่าวได้ว่า ผลประโยชน์ทางการเมืองของพรรคร่วมรัฐบาลได้รับการจัดสรรโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการคำนึงผลการเลือกตั้ง เงื่อนไขการแบ่งสรรตำแหน่งทางการเมือง และระดับความสอดคล้องของความคาดหวังร่วมกันของพรรคร่วมรัฐบาลที่มุ่งหวังที่จะเป็นรัฐบาลผสมเข้าบริหารประเทศร่วมกัน

จากผลการเลือกตั้งมีพรรคการเมืองได้รับเลือกตั้งทั้งหมดจำนวน 15 พรรค มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งสิ้นจำนวน 375 คน ปรากฏว่ามีพรรคการเมืองต่าง ๆ ได้รับเลือกตั้งเข้ามาตามสัดส่วน ดังนี้ คือ พรรคชาติไทยได้ 87 ที่นั่ง คิดเป็นร้อยละ 24.3 พรรคกิจสังคมได้ 54 ที่นั่ง คิดเป็นร้อยละ 15.1 พรรคประชาธิปไตยได้ 48 ที่นั่ง คิดเป็นร้อยละ 13.4 พรรครวมไทยได้ 35 ที่นั่ง คิดเป็นร้อยละ 9.8 พรรคประชากรไทยได้ 31 ที่นั่ง คิดเป็นร้อยละ 8.6 พรรคราษฎรได้ 21 ที่นั่ง คิดเป็นร้อยละ 5.8 พรรคประชาชนได้ 19 ที่นั่ง คิดเป็นร้อยละ 5.3 พรรคปวงชนชาวไทยได้ 17 ที่นั่ง คิดเป็นร้อยละ 4.7 พรรคพลังธรรมได้ 14 ที่นั่ง คิดเป็นร้อยละ 3.6 พรรคกิจประชาคมได้ 9 ที่นั่ง คิดเป็นร้อยละ 2.5 พรรคก้าวหน้าได้ 8 ที่นั่ง คิดเป็นร้อยละ 2.2 พรรคสหประชาธิปไตยได้ 5 ที่นั่ง คิดเป็นร้อยละ 1.4 พรรคมวลชนได้ 5 ที่นั่ง คิดเป็นร้อยละ 1.4

พรรคเสรีนิยมได้ 5 ที่นั่ง คิดเป็นร้อยละ 1.4 พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยได้ 1 ที่นั่ง คิดเป็นร้อยละ 0.2 ซึ่งเมื่อพิจารณาจากจำนวนคะแนนเสียงดังกล่าว จะเห็นได้ว่ามี 9 พรรคที่คะแนนเสียงเป็นกลุ่มก้อน อีก 6 พรรค เป็นพรรคกลุ่มต่ำกว่า 10 เสียง ฉะนั้นจำนวนคะแนนเสียงที่สามารถสร้างเสถียรภาพให้กับรัฐบาลได้ จึงน่าจะประกอบด้วยกลุ่มพรรคการเมืองกลุ่มแรกที่มีเสียงมากแต่น้อยพรรค โดยเฉพาะพรรคการเมืองหลัก 3 พรรค ได้แก่ พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม และพรรคประชาธิปไตย โดยรวมกันแล้วมีคะแนนเสียงถึง 189 เสียง ซึ่งมีจำนวนเกินกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด แต่การที่พลเอกชาติชาย ในฐานะหัวหน้าพรรคการเมืองที่ได้รับเลือกตั้งเข้ามามากที่สุด เป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลผสมได้เลือกที่จะร่วมพันธมิตรกับพรรคการเมืองอื่น โดยการนำเอา พรรคราษฎร พรรคสหประชาชาติไทย และพรรคมวลชน เข้ามาร่วมด้วยนอกเหนือจาก พรรคใหญ่ ๆ 3 พรรค ซึ่งทั้งนี้ ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าพลเอกชาติชาย ในฐานะหัวหน้ารัฐบาลและเป็นตัวแทนของพรรคชาติไทย ได้ยึดมั่นต่อพันธกรณีของสัญญาสุภาพบุรุษ นั้นเอง พร้อมกันนั้น ในกลุ่มพรรคร่วมรัฐบาลดังกล่าวต่างก็ได้มีประสบการณ์ในการร่วมตัว และประสานประโยชน์ทางการเมืองกันมาแต่เดิมแล้วด้วย การรวมตัวกันของ 6 พรรคการเมืองดังกล่าว จึงสามารถรวบรวมเสียงข้างมากได้ถึง 220 เสียง ซึ่งแม้ว่าจะไม่มากเท่ากับการรวมตัวกันระหว่างเฉพาะพรรคการเมืองใหญ่ ๆ ด้วยกันเองก็ตาม แต่การคำนึงถึงความเชื่อถือ และความไว้วางใจซึ่งกันและกัน บนพื้นฐานของการแบ่งสรรผลประโยชน์ที่เป็นธรรม และสามารถยอมรับร่วมกันได้นั้น เป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับการสร้างเอกภาพในการดำเนินงานทางการเมืองของรัฐบาลผสมที่เกิดจากหลายพรรค

เกี่ยวกับการแบ่งสรรผลประโยชน์ในระหว่างพรรค การที่พรรคร่วมรัฐบาลที่ประกอบด้วย 6 พรรค และมีเสียงในสภาถึง 220 เสียง นับได้ว่าเป็นจำนวนเสียงที่สามารถสร้างเสถียรภาพทางการเมืองได้พอสมควร ประกอบกับการที่พรรคชาติไทยซึ่งเป็นแกนนำรัฐบาลมีเสียงสนับสนุนมากกว่าพรรคร่วมรัฐบาลอื่น ๆ มาก ดังนั้น การกีดกันจากพรรคร่วมรัฐบาลอื่น จึงสามารถสร้างผลกระทบต่อภาวะการนำรัฐบาลของพรรคไม่มากนัก อย่างไรก็ตาม การที่พรรคการเมืองจำนวน 6 พรรค รวมกันเป็นรัฐบาลผสมที่มีเสียงค่อนข้างมากดังกล่าว มีความจำเป็นอยู่ไม่น้อยเช่นกันในการที่จะต้องแบ่งส่วนเฉลี่ยตำแหน่งทางการเมืองในคณะรัฐบาล ที่มีการกระจายมากกว่าการเฉลี่ยส่วนแบ่งในคณะรัฐบาลที่ผสมกันแบบน้อยพรรคจริง ๆ จึงทำให้พรรคต่าง ๆ ได้ส่วนแบ่งที่ไม่มากนัก แต่กระนั้นก็ถือการแบ่งส่วนเฉลี่ยตำแหน่งทางการเมืองระหว่างพรรคการเมืองต่าง ๆ ค่อนข้างมีความเหมาะสม ทั้งในด้านสัดส่วนและ

ตำแหน่งรัฐมนตรีในโควตา สำหรับความเหมาะสมในด้านความรับผิดชอบกระทรวง จะเห็นได้ว่าพรรค
 ชาติไทยค่อนข้างได้เปรียบพรรคการเมืองอื่นในแง่ที่ได้ครอบครองกระทรวงสำคัญ โดยเฉพาะกระทรวง
 ที่มีบทบาททางด้านเศรษฐกิจและการเมืองได้แก่ กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย และกระทรวง
 การคลัง เป็นต้น ซึ่งสามารถนำเอานโยบายทางเศรษฐกิจของพรรค ที่ได้ประชาสัมพันธ์หาเสียงไว้กับ
 ประชาชนไปกำหนดเป็นนโยบายของรัฐบาล ในการบริหารประเทศได้อีกด้วย

ความสำเร็จในการจัดตั้งรัฐบาลผสม 6 พรรค ตามกรณีศึกษาดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมดใน
 ข้างต้น กล่าวได้ว่า เป็นกรณีเฉพาะที่มีปัจจัยเงื่อนไขสนับสนุนที่เพียงพอ ซึ่งแม้จะถือได้ว่าน่าจะเป็น
 แบบอย่างของกรณีรัฐบาลผสมที่มีความเป็นไปได้ทางปฏิบัติมากขึ้น สำหรับระบบการเมืองไทยใน
 บรรยากาศที่มีความเป็นประชาธิปไตยสูง และการที่พรรคการเมืองและการเลือกตั้งได้เข้ามามีบทบาท
 ทางการเมืองมากขึ้นนั้น ไม่อาจกล่าวสรุปเป็นทฤษฎีได้ว่า ในระบบการเมืองไทยจะต้องมีรูปแบบของ
 การจัดตั้งรัฐบาลผสมในแบบแผนเดียวกันกับกรณีศึกษานี้เสมอไป ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมทาง
 การเมืองและปัจจัยเงื่อนไขสนับสนุนที่จำเป็นและมีความเพียงพอ ซึ่งอาจจะเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละ
 ยุคสมัยได้ แม้กระนั้นก็ดี มีประเด็นพิจารณาที่สำคัญหลายประการที่ควรแก่การหยิบยกมาทบทวนและ
 พิจารณาศึกษาเพิ่มเติม เพื่อแสวงหาความรู้ที่ลึกซึ้งต่อไปเป็นการเฉพาะกรณี ซึ่งอาจจะนำไปสู่การค้นพบ
 ข้อสรุปและข้อเสนอทางทฤษฎีใหม่ ๆ อย่างเช่น การให้คำมั่นสัญญาที่เรียกว่า "สัญญา สุภาพบุรุษ"
 หรือการมีสัมพันธภาพระหว่างบุคคลที่ตึกันมาก่อน หรือการจัดสูตรรัฐบาลผสม และสัดส่วนการจัดสรร
 ผลประโยชน์ทางการเมืองระหว่างพรรคการเมืองร่วมรัฐบาล เป็นต้น

บทเรียนเชิงทฤษฎีและข้อเสนอแนะ

บทเรียนเชิงทฤษฎี จากการประมวลผลทางด้านทฤษฎีที่เกี่ยวกับการจัดตั้งรัฐบาลผสม โดยจำแนกปัจจัยสำคัญของกรอบแนวคิดดังกล่าวออกเป็น 3 ประการใหญ่ ๆ ได้แก่ (1) ปัจจัยด้านพรรคการเมือง (2) ปัจจัยด้านการเจรจาต่อรอง และ (3) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม นั้น หากนำมาศึกษาเทียบเคียงกับกรณีศึกษาการจัดตั้งรัฐบาลผสมชุดที่ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นหัวหน้ารัฐบาล ดังที่ได้กล่าวไว้ในรายละเอียดมาแต่ตอนต้นแล้ว อาจจะสามารถบ่งชี้ถึงลักษณะร่วมและลักษณะตาม ระหว่างกรณีศึกษากับข้อสรุปทั่วไปทางทฤษฎีได้ดังนี้คือ

(ก) ปัจจัยด้านพรรคการเมือง เกี่ยวกับปัจจัยด้านพรรคการเมืองนี้ ได้สะท้อนถึงแง่มุมที่สำคัญหลายประการที่ชี้ให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะและลักษณะทั่วไปทางทฤษฎี กล่าวคือ ภายใต้ระบบหลายพรรคที่ไม่มีพรรคหนึ่งพรรคใดสามารถได้รับเลือกตั้งเสียงข้างมากเด็ดขาด หรือมีจำนวนมากเพียงพอที่จะจัดตั้งรัฐบาลโดยพรรคใดพรรคหนึ่งเพียงลำพังได้นั้น ย่อมเป็นสภาพบังคับโดยธรรมชาติที่พรรคการเมืองต่าง ๆ ต้องร่วมมือกันจัดตั้งรัฐบาลผสมที่ประกอบขึ้นจากพรรคการเมืองตั้งแต่ 2 พรรคขึ้นไป สำหรับกรณีนี้อาจกล่าวได้ว่า แรงจูงใจเบื้องต้นในการกำหนดรัฐบาลผสมชุดนี้ เกิดขึ้นจากเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดคือความมุ่งมาดปรารถนาของบรรดาพรรคการเมืองที่มีความต้องการเข้าเป็นรัฐบาลทำหน้าที่ฝ่ายบริหารมากกว่าที่จะทำหน้าที่ทางด้านรัฐสภาหรือเป็นพรรคการเมืองฝ่ายค้านเพียงอย่างหนึ่งอย่างใดเท่านั้น ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าการรวมตัวของบรรดาพรรคการเมืองเพื่อจัดตั้งรัฐบาลผสมนั้นเกิดขึ้นจากบรรดาพรรคการเมืองแทบทุกพรรค และประกอบด้วยแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลอย่างน้อย 2 ชั่วหรือ 2 ฝ่ายด้วยกัน คือ ในช่วงที่มีพรรคชาติไทยเป็นแกนนำ โดยมุ่งผูกพันมิตรกับกลุ่มอดีตพรรคร่วมรัฐบาล และช่วงที่มีพรรคกิจสังคมเป็นแกนนำ โดยมุ่งผูกพันมิตรกับกลุ่มอดีตพรรคการเมืองฝ่ายค้าน ซึ่งในจุดนี้สะท้อนให้เห็นว่า พรรคการเมืองแทบทุกพรรคไม่ว่าจะได้รับเลือกตั้งเข้ามาในจำนวนที่มากน้อยเท่าใด ต่างก็มีความมุ่งหมายที่จุดหมายอันเดียวกันคือ การได้เข้าร่วมรัฐบาล โดยที่ไม่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า มีพรรคการเมืองใดที่มีการเคลื่อนไหวในลักษณะที่เป็นแกนนำของชั่วพรรคการเมืองฝ่ายค้านแต่อย่างใด

นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่า ในระยะเริ่มแรกของการรวมตัวกันระหว่างพรรคการเมืองนั้น เป็นการก่อตัวกันขึ้นท่ามกลางพรรคกลุ่มพันธมิตรเก่าที่เคยร่วมรัฐบาลกันมาก่อน ซึ่งเป็นความผูกพันที่เหนียวแน่นในแง่ของการร่วมมือกันทางการเมืองล่วงหน้า และสามารถร่วมมือกันจนถึงจุดหมายสุดท้าย คือ การร่วมรัฐบาลผสมด้วยกัน โดยที่ไม่มีการทรยศหักหลังหรือบิดเบือนพันธกรณีที่ไว้ต่อกันในรูปที่เรียกว่าสัญญาสุภาพบุรุษ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าตำแหน่งนายกรัฐมนตรีหรือหัวหน้ารัฐบาลนั้น ได้ถูกกำหนดขึ้นในภายหลัง กล่าวคือ ภายหลังจากที่กลุ่มพันธมิตรพรรคการเมืองไม่สามารถเชิญชวนให้บุคคลภายนอก คือ พลเอกเปรม วัชรปัทม เข้ารับตำแหน่งดังกล่าวได้แล้ว จึงได้มีการพิจารณากันถึงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยที่ส่วนหนึ่ง เป็นสภาพบังคับอันเกิดจากเงื่อนไขของผลการเลือกตั้งด้วย เนื่องจากการที่ผู้นำพรรคชาติไทยได้ครองตำแหน่งหัวหน้ารัฐบาลของรัฐบาลผสมชุดนี้ เป็นผลมาจากการที่พลเอกชาติชายดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคที่ได้รับการเลือกตั้งมีจำนวน ส.ส. มากที่สุด เมื่อเทียบกับพรรคอื่น ๆ โดยเฉพาะในจำนวนที่ค่อนข้างจะห่างจากพรรคครอง คือ พรรคประชาธิปัตย์เกือบครึ่งจำนวนนั้น ย่อมสามารถยุติปัญหาในข้อถกเถียงเกี่ยวกับความยุติธรรมระหว่างพรรค ขณะเดียวกับการที่พรรคครองทั้งสองพรรคคือ ประชาธิปัตย์และกิจสังคม ได้รับการเลือกตั้งในจำนวนที่ค่อนข้างใกล้เคียงกันด้วย การที่จะยกย่องให้ผู้นำพรรคของทั้งสอง ไม่ว่าจะของพรรคใดขึ้นดำรงตำแหน่งหัวหน้ารัฐบาล ย่อมจะก่อให้เกิดการขัดแย้งและข้อโต้เถียงที่หาข้อยุติหรือเหตุผลอธิบายได้ยาก

ฉะนั้น การที่พรรคเป้าหมายหรือพรรคแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล สามารถอ้างอิงความชอบธรรมจากจำนวนการถือครองที่นั่งในสภาได้ ย่อมจะสร้างความราบรื่นในการสร้างความก้าวหน้าในการเจรจาต่อรองขั้นต่อไป ๆ ไปได้ โดยไม่ยากลำบากนัก

เงื่อนไขด้านนโยบายของพรรคการเมือง กล่าวได้ว่า เป็นตัวแปรที่มีลำดับความสำคัญเป็นรองเมื่อเทียบกับความผูกพันในฐานะพรรคที่เคยร่วมกิจกรรมทางการเมืองในรัฐบาลเดียวกันมาก่อน และดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในลักษณะที่มีความต่อเนื่องของการร่วมมือทางการเมืองนับแต่ภายหลังยุบสภา การเลือกตั้ง และการร่วมกันจัดตั้งรัฐบาลผสม โดยที่ยินยอมพร้อมใจกันเสนอบุคคลภายนอกมาดำรงตำแหน่งหัวหน้ารัฐบาลคือ พลเอกเปรม ปัญหาทางนโยบายในเรื่องของความแตกต่างหรือประสานกันไม่ได้นั้น ถูกทำให้อ่อนลงโดยมาตรการทางด้านเจรจาต่อรองที่สามารถจัดสรรของรัฐบาลผสมที่มีการจัดสรรโควตาของจำนวนที่นั่งและการจัดจำแนกความสำคัญของกระทรวง ตลอดจนการแบ่งสรร การถือครองที่มีลักษณะกระจายตัวและบรรจุตัวบุคคล ที่เน้นทักษะและการตกลงกันเองระดับภายในพรรค

เสียก่อนขั้นหนึ่งแล้ว จึงจะมาต่อรองกันในระดับระหว่างพรรค ซึ่งเป็นการสกัดกั้นของจุดอ่อนในด้าน ความแตกต่างของนโยบายระหว่างพรรคออกไปได้ในระดับหนึ่ง และในจุดนี้ถือเป็นแง่มุมสำคัญอีก ประการที่สามารถสร้างความ เป็นเอกภาพและการผูกพันที่เหนียวแน่นในระหว่างพรรคได้

เงื่อนไขที่น่าพิจารณาและสำคัญยิ่งอีกประการคือ ข้อพิจารณาเกี่ยวกับลักษณะทางการเมือง ของระบบอำนาจการตัดสินใจและโครงสร้างอำนาจภายในพรรคการเมือง กล่าวคือ ลักษณะของระบบ การเมืองในช่วงเวลานั้น เป็นช่วงเวลาที่ยังจัดสรรด้านอื่นโดยเฉพาะกองทัพ และสถานการณ์ ด้านความมั่นคงและการทหาร คาร์งอยู่ในสภาวะที่มีข้อจำกัดหลายประการในการที่จะเข้าแทรกแซง ในการจัดตั้งรัฐบาลผสม ไม่ว่าผู้นำกองทัพที่อยู่ในระหว่างการพัฒนากองทัพตามนโยบายที่ริเริ่มใหม่ ๆ การพยายามดำเนินบทบาททางการเมืองในลักษณะที่อ้างอิงกรอบการเมืองแบบประชาธิปไตยเพื่อแข่งขัน กับพรรคการเมือง ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจที่กำลังอยู่ในภาวะฟื้นตัวและค่อนข้างดี ทำให้บรรดา พรรคการเมืองที่ประกอบด้วยบรรดานักการเมืองที่เป็นตัวแทนทางเศรษฐกิจได้ เข้ามามีบทบาทมากยิ่งขึ้น

ในแง่ของอำนาจการตัดสินใจและโครงสร้างอำนาจทางการเมืองภายในพรรคนั้น แม้ว่า ในระหว่างที่มีการแบ่งสรรตำแหน่ง และจัดสรรรัฐบาลผสม จะปรากฏปัญหาการขัดแย้งบ้าง ก็ถือว่าเป็น การขัดแย้งภายในพรรคมากกว่าเป็นการขัดแย้งระหว่างพรรค อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า การ ขัดแย้งภายในพรรคดังกล่าว เป็นการขัดแย้งในลักษณะของการแข่งขันที่มีเกิดการรองรับมากกว่าเป็นความ ขัดแย้งที่รุนแรงแตกแยก ทั้งนี้เนื่องจากพรรคร่วมรัฐบาลโดยเฉพาะ 3 พรรคใหญ่ คือ พรรคชาติไทย ประชาธิปัตย์ และกิจสังคม มีการจัดการภายในพรรคที่ค่อนข้างรัดกุมและสามารถยุติข้อขัดแย้งได้ ค่อนข้างราบรื่น โดยอาศัยกระบวนการประชาธิปไตยภายในพรรค อย่างเช่น การวิพากษ์วิจารณ์ ระหว่างคู่แข่งที่พรรคคัดเลือกขึ้นมาให้ได้รับตำแหน่งทางการเมืองในรัฐบาล หรือการกำหนดกติกาที่ บรรดาสมาชิกสามารถยอมรับร่วมกันได้ ไม่ว่าในแง่ของความอาวุโส การตอบแทนประโยชน์ของ พรรคการเมืองหรือการมีประสบการณ์ทางการเมือง ดังเช่นที่นำมาใช้กันในพรรคประชาธิปัตย์ เป็นต้น ซึ่งลักษณะการดำเนินทางการเมืองตามแนวทางของพรรคดังกล่าว ได้สะท้อนถึงแง่มุมที่กล่าวได้ว่า

พรรคร่วมรัฐบาลไม่ได้เป็นพรรคของผู้หน้าหรือกลุ่มอำนาจเดียวในโครงสร้างพรรค แต่พรรคสามารถกระจายความเท่าเทียมและความเสมอภาคทางการเมืองที่มีกรอบกติการองรับและยอมรับร่วมกันได้ในหมู่สมาชิกทุกระดับ ฉะนั้นลักษณะการเป็นประชาธิปไตยภายในพรรคก็น่าจะเข้ามามีส่วนสำคัญในการสามารถจัดตั้งรัฐบาลผสมที่ประสบผลสำเร็จได้

เฉพาะในพรรคชาติไทยเอง การที่ผู้นำพรรคสามารถเข้าดำรงตำแหน่งหัวหน้ารัฐบาลได้นั้น นอกจากสะท้อนความสำเร็จของการเป็นผู้นำที่สามารถประสานประโยชน์เหนือฝักฝ่ายภายในพรรคได้แล้ว น่าจะมีส่วนโดยทางอ้อมต่อความสามารถประสานประโยชน์เหนือฝักฝ่ายระหว่างพรรคการเมืองได้อีกด้วย อย่างน้อยก็น่าจะรับการคาดหวังบทบาทส่วนหนึ่งของฐานะคนกลางที่ไม่แตกต่างไปจากคนกลางที่เป็นบุคคลภายนอกมากนัก จะเห็นได้ว่า พลเอกชาติชาย นอกจากไม่ได้รับการต่อต้านกลุ่มฝักฝ่ายอำนาจภายในพรรคแล้ว ในระหว่างพรรคก็ไม่ปรากฏการต่อต้านคัดค้านอีกด้วย

(ข) ปัจจัยด้านการเจรจาต่อรอง เกี่ยวกับการเจรจาต่อรองเพื่อจัดตั้งรัฐบาลผสม มีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ ลักษณะที่เกี่ยวกับแง่มุมของวิธีการเจรจาต่อรอง และลักษณะที่เกี่ยวกับเงื่อนไขหรือสูตรการต่อรองแลกเปลี่ยน

ในส่วนที่เกี่ยวกับวิธีการเจรจาต่อรอง มีการแต่งตั้งตัวแทนที่ได้รับการยอมรับในระดับพรรคทำการเจรจาเพื่อหาข้อยุติหรือตกลงเกี่ยวกับหลักเกณฑ์กติกาของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ หรือการประสานความสัมพันธ์ทางด้านนโยบายทางการเมืองระหว่างพรรค

การกำหนดตัวบุคคล นอกจากได้รับการคัดเลือกและยอมรับภายในพรรคแล้ว ย่อมจะต้องเป็นตัวแทนในการถ่ายทอดความต้องการและประสานประโยชน์ และความแตกต่างรวมทั้งภายในและระหว่างพรรคได้อีกด้วย

เงื่อนไขสำคัญของมุมมองด้านวิธีการเจรจาต่อรอง คือความสามารถประสานผลประโยชน์นโยบาย และความแตกต่างระหว่างพรรคนั้นเอง

จุดสำคัญที่เป็นเงื่อนไขสำเร็จและเป็นลักษณะเด่นในด้านวิธีการเจรจาต่อรอง คือการนำมาซึ่งข้อยุติเกี่ยวกับข้อกำหนดด้านกฎเกณฑ์หรือกติกาในการแลกเปลี่ยนประโยชน์ และการประสานความแตกต่างระหว่างพรรคลงให้ยุติลงได้ ซึ่งก็คือการแลกเปลี่ยนการถือครองตำแหน่งในคณะรัฐบาลตามลักษณะ

ความเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของพรรคการเมือง รวมถึงทักษะ ความถนัดทางการเมืองระหว่างพรรค
 นั้นเอง ได้แก่ การเสนอตำแหน่งภาคเศรษฐกิจและการเงินให้แก่พรรคชาติไทย ตำแหน่งภาคการ
 เกษตรและสังคมให้แก่พรรคประชาธิปไตย และตำแหน่งทางด้านกิจการต่างประเทศและการคมนาคมให้แก่
 แก่พรรคกิจสังคม หรือด้านการศึกษาให้แก่พรรคราษฎร เป็นต้น

ดังนั้น การแสวงหาข้อยุติในด้านกฎเกณฑ์กติกาของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์และประสาน
 ความแตกต่างทางการเมืองระหว่างพรรค จึงเป็นประตูก้าวสำคัญในการที่จะนำไปสู่การตกลงใน
 รายละเอียด ไม่ว่าจะเป็นส่วนที่เกี่ยวกับการแบ่งสรรตำแหน่งตามสัดส่วนที่เหมาะสมในรูปของโควตาที่
 กำหนดให้จำนวน ส.ส. 5 คน ต่อ อัตรารัฐมนตรี 1 ตำแหน่ง หรือการจัดสรรการถือครองกระทรวง
 ที่มีความเหมาะสมในรูปของการจัดจำแนกลำดับความสำคัญของกระทรวง แล้วจึงมาจัดสรรการถือครองใน
 ลักษณะที่กระจายกันครองตำแหน่งในกระทรวงที่สำคัญอีกทีหนึ่ง ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะของการจัดสรร
 การแบ่งสรรที่มีความเหมาะสมและสามารถประสานประโยชน์ร่วมกันและสามารถสร้างความยอมรับร่วมกัน
 ได้ในบรรดาสมาชิก ทั้งภายในและระหว่างพรรคสูงพอสมควร โดยเฉพาะการคำนึงถึงผลประโยชน์ด้าน
 ความเป็นตัวแทนกลุ่มการเมือง มากกว่าการเป็นตัวแทนทางอุดมการณ์ซึ่งมีความสอดคล้องกับลักษณะการ
 แข่งขันต่อสู้ทางการเมืองของไทย ที่เน้นการประนีประนอมทางอำนาจและประสานผลประโยชน์ทาง
 เศรษฐกิจมากกว่า เน้นการแข่งขันต่อสู้ทางอุดมการณ์ โดยเฉพาะการมุ่งมาดปรารถนาที่จะได้เข้าร่วม
 รัฐบาลและการได้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองตามลักษณะทางผลประโยชน์ ความเป็นตัวแทน ความถนัด
 และทักษะ เป็นพื้นฐานที่สำคัญหลักมากกว่าการเลือกที่ดำรงฐานะทางการเมืองเพื่อบรรลุถึงอุดมการณ์
 โดยสมัครที่จะรับบทบาทหน้าที่ทางการเมืองในฐานะฝ่ายค้านแต่อย่างใด

(ค) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกโดยที่แยกบทบาท
 ทางการเมืองออกจากสถาบันทางการเมืองทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นตัวบุคคล องค์กรสถาบัน และประชาชนทั่วไปที่
 ดำรงฐานะและบทบาทนอกเหนือองค์กรพรรค และบุคคลที่เป็นสมาชิกพรรค แต่อาจมีบทบาทอำนาจทาง
 การเมือง ได้แก่ ผู้นำทางความคิด สื่อมวลชน หรือแม้แต่ผู้นำกองทัพก็ตาม กล่าวได้ว่า ในช่วง
 สถานการณ์ของการจัดตั้งรัฐบาลผสมชุดนี้ ในส่วนที่เกี่ยวกับปัจจัยภายนอกดังกล่าวไม่ว่าผู้นำทางความคิด
 สื่อมวลชน ผู้นำกองทัพ กลุ่มพลังทางการเมือง อย่างเช่น กลุ่มแรงงาน นักศึกษาและปัญญาชน ล้วนมี
 บทบาทในทางที่เกื้อกูลต่อการจัดตั้งรัฐบาลผสมชุดนี้ ทั้งโดยตรงและทางอ้อมหลายประการ

กล่าวได้ว่า ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมได้สร้างภาวะกดดันที่เป็นเงื่อนไขเกื้อกูลต่อการก่อรูปของรัฐบาลผสมชุดนี้หลายประการ ที่สำคัญคือ การก่อตัวของกระแสมติมหาชนที่ต่อต้านผู้นำรัฐบาลที่มาจากบุคคลภายนอกพรรคการเมืองและเรียกร้องผู้นำทางการเมืองที่มาจากการเลือกตั้งจากประชาชนในฐานะ ส.ส. ซึ่งในจุดนี้มีส่วนเกื้อหนุนอย่างสำคัญต่อการชี้แนะแนวทางการก่อรูปรัฐบาลผสมที่ประกอบด้วยบรรดาพรรคการเมืองที่หัวหน้าพรรคการเมือง หรือพรรคที่ได้รับการเลือกตั้งมากที่สุดได้รับความชอบธรรมในการริเริ่มเป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาล และร่วมกับพรรคการเมืองอื่นกำหนดเงื่อนไขการเจรจาต่อรองได้ก่อนที่จะปรากฏเป็นรูปแบบรัฐบาลผสมที่เป็นทางการได้ ขณะเดียวกันกระแสกดดันอย่างต่อเนื่องย่อมปิดกั้นโอกาสและหนทางของกลุ่มอำนาจทางการเมืองภายนอกพรรค ไม่ว่าจะเป็นผู้กองทัพอหรืออดีตนายทหารที่มีฐานอำนาจค่าจูงทางการเมืองหรือศักยภาพทางการเมืองที่มีความเข้มแข็งเพียงใดก็ตาม ไม่อาจดำเนินบทบาททางการเมืองในทิศทางที่สวนกระแสมติมหาชนดังกล่าวได้

ที่กล่าวมาในส่วนที่เกี่ยวกับบทเรียนเชิงทฤษฎีในปัจจัยทั้ง 3 ด้านดังกล่าว จะเห็นได้ว่ากรณีศึกษาของการจัดตั้งรัฐบาลผสมชุดดังกล่าวมีส่วนสัมพันธ์กับข้อสรุปทั่วไปทางทฤษฎีหลายประการ ทั้งที่เป็นลักษณะพื้นฐานและลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นในช่วงเหตุการณ์และในระบบการเมืองของไทยเอง ทั้งนี้ขึ้นกับการประยุกต์ให้เกิดการเหมาะสมสอดคล้องกับช่วงเหตุการณ์เป็นสำคัญ ซึ่งข้อพิจารณาสำหรับบทเรียนเชิงทฤษฎีกับกรณีศึกษา ที่ควรขบคิดพิจารณาให้มากเป็นลำดับแรกคือ การตระหนักในแง่การสามารถแลกเปลี่ยนและการประสานผลประโยชน์ทางการเมืองที่แตกต่าง ทั้งในระดับภายในพรรคและระหว่างพรรคได้ โดยการอาศัยวิธีการเจรจาต่อรองและรูปแบบของกฎเกณฑ์กติกาที่สามารถสร้างความยอมรับ และสะท้อนความเป็นตัวแทนผลประโยชน์ที่สอดคล้องความเป็นจริงและเป็นรูปธรรมให้มากที่สุด ทั้งนี้โดยการเชื่อมโยงกับพื้นฐานของข้อจำกัดและเงื่อนไขเกื้อกูลที่มีกรอบอ้างอิงทางด้านความชอบธรรมของระบอบการเมือง กระบวนการการต่อสู้แข่งขันทางอำนาจและกระแสมติมหาชนเป็นหลัก

ด้วยเหตุนี้ จึงเห็นได้ว่า ปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญทั้ง 3 ด้าน ต่างต้องมีการประสานและเชื่อมโยงต่อกันอย่างสอดคล้องกลมกลืนด้วย โดยเฉพาะกล่าวได้ว่า กรณีศึกษาดังกล่าวดำเนินไปภายใต้กระบวนการที่ไม่ก่อให้เกิดการขัดกันระหว่างปัจจัยประกอบทั้ง 3 ด้าน และหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า บทพิสูจน์เกี่ยวกับทฤษฎีการจัดตั้งรัฐบาลผสมนั้น มีข้อสรุปทั่วไปที่สามารถประยุกต์เข้ากันได้กับกรณีศึกษาของการจัดตั้งรัฐบาลผสมชุดดังกล่าวนั่นเอง แม้ว่าจะมีลักษณะพิเศษที่มีการกล่าวขวัญถึงหลายหน คือ

คำว่า "สัญญาสุภาพบุรุษ" อยู่ด้วย ซึ่งก็อาจถือได้ว่าเป็นแง่มุมเชิงวัฒนธรรมก็ตาม แต่สัญญาสุภาพบุรุษตามกรณีนี้ มีความหมายต่อการจัดตั้งรัฐบาลผสม ในลักษณะที่ไม่ต่างจากการผูกพันมิตรทางการเมืองของกลุ่มพรรคการเมืองในรัฐบาลเก่า เพื่อผนึกกำลังกันไว้ต่อการรวมตัวของกลุ่มพันธมิตรพรรคการเมือง ที่อาจสร้างความเป็นไปได้ในการยกย่องผู้นำกองทัพขึ้นเป็นผู้นำรัฐบาลคนใหม่ในรูปแบบเดิมตามรัฐบาลผสมของพลเอกเปรม ก็ได้ ซึ่งเป็นรัฐบาลผสมที่มีฐานอำนาจทางทหารที่สามารถดำรงเสถียรภาพต่อเนื่องถึงเกือบทศวรรษ จึงย่อมเป็นที่หวังเกรงต่อพรรคการเมืองกลุ่มพันธมิตร "สัญญาสุภาพบุรุษ" อยู่ไม่น้อยเช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

การจัดตั้งรัฐบาลผสมตามกรณีดังกล่าวมีลักษณะเด่นตรงที่พรรคร่วมรัฐบาลสามารถยอมรับเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่ง คือ การยินยอมให้หัวหน้าพรรคการเมืองพรรคหนึ่งพรรคใดดำรงตำแหน่งหัวหน้ารัฐบาล ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนก้าวสำคัญต่อการสร้างกฎเกณฑ์ประเพณีทางการเมืองของรูปแบบรัฐบาลผสมที่ข้ออ้างด้านเสถียรภาพไม่ได้ถูกเพ่งเล็งไปที่การอาศัยคนนอกมาเป็นคนกลางในการบริหารประเทศโดยอาศัยฐานอำนาจอำนาจจากภายนอกพรรคการเมืองด้วยกัน

แต่อย่างไรก็ตาม จุดที่ควรให้ความสนใจและน่าจะได้รับการทบทวนมากขึ้นสำหรับการกำหนดเงื่อนไขของรูปแบบรัฐบาลผสมก็คือ การตกลงเงื่อนไขของรูปแบบรัฐบาล สำหรับกรณีดังกล่าวเป็นการอิงหลักเกณฑ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความต้องการเฉพาะหน้ามากกว่าที่จะคำนึงถึงข้อพิจารณาที่ลึกลงไปถึงในระดับของระบบการบริหารและระบอบการเมืองการปกครองโดยทั่วไปด้วย ซึ่งประเด็นนี้ส่งผลต่อความยั่งยืนของรัฐบาล และประเด็นที่สำคัญยิ่งก็คือ ประสิทธิภาพในการบริหารงานของรัฐบาลผสมในการที่จะสามารถดำเนินนโยบายทางการเมืองให้สำเร็จลุล่วงไปได้ดีไม่น้อยแค่นั้น ซึ่งกรณีดังกล่าวถือเป็นประเด็นที่น่าจะให้ความสำคัญมากกว่าข้อพิจารณาที่มุ่งหมาย เพื่อให้ได้จัดตั้งเป็นรัฐบาลเพียงด้านเดียว รัฐบาลผสมที่สามารถประกอบเป็นรูปแบบรัฐบาลได้สำเร็จลุล่วง จึงไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะสามารถบริหารประเทศให้สำเร็จลุล่วงตามนโยบายที่กำหนดไว้ได้ โดยเฉพาะเงื่อนไขสำคัญที่ผู้นำรัฐบาลมาจากหัวหน้าพรรคการเมืองที่ร่วมรัฐบาลด้วยกัน ทั้งนี้เพราะว่าในระบบบริหารและระบบการเมือง-การปกครองของไทยนั้น แม้ว่าจะจะเป็นระบบคณะรัฐมนตรีที่การตัดสินใจทางการเมืองถือว่า

เป็นความรับผิดชอบร่วมกันของคณะรัฐมนตรีทั้งคณะก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติที่ปรากฏจริงนั้น ตำแหน่ง
 นายกรัฐมนตรีมีความเป็นอำนาจในการตัดสินใจทางการเมืองที่เหนือองค์คณะรัฐมนตรีในหลายประการ
 ซึ่งอาจเป็นการดำเนินการที่ทำให้คุณให้โทษต่อพรรคการเมืองของตนเองได้ หรือก่อให้เกิดการขัดแย้งใน
 ทางการบริหารได้ ในกรณีที่พรรคการเมืองหนึ่งพรรคการเมืองใดมีความต้องการที่แตกต่างหรือมีแนว
 นโยบายที่ต้องการมุ่งสนองตอบผลประโยชน์หรือนโยบายเฉพาะด้านของพรรค ในขณะที่อีกด้านหนึ่งหาก
 ว่านายกรัฐมนตรีมีเจตนาที่จะบริหารงานตามนโยบายของรัฐบาลทั้งคณะ โดยขัดกับนโยบายของพรรค
 หนึ่งพรรคใด ก็อาจก่อให้เกิดปัญหาทางการเมืองตามมาในภายหลังได้อีกด้วย

ดังนั้น ข้อคำนึงของรัฐบาลผสมที่มีประสิทธิภาพทางการบริหาร จึงควรเพิ่มข้อพิจารณาเพิ่ม
 เต็มเกี่ยวกับประเด็นทางการเมืองในขั้นของการบริหารราชการแผ่นดินด้วย ซึ่งมักจะเป็นปัญหาที่ก่อให้เกิด
 เกิดปัญหาเสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาลผสม ที่ไม่ว่าผู้นำรัฐบาลจะเป็นบุคคลภายนอกหรือเป็นหัว
 หน้าพรรคการเมืองก็ตาม ล้วนต้องประสบกับปัญหาความขัดแย้งแตกแยกกันเองภายในพรรคร่วมรัฐบาล

อย่างไรก็ตาม การร่วมมือกันทางการเมืองของกลุ่มพรรคการเมืองฝ่ายค้าน ก็นับเป็นปัจจัย
 สำคัญที่จะต้องพิจารณาอีกประการหนึ่ง กล่าวคือ การผนวกเอาพรรคที่มีจำนวนที่นั่งในสภามากเพื่อ
 หวังผลด้านจำนวนที่นั่งอย่างเดียว โดยไม่ได้คำนึงถึงศักยภาพทางการเมืองของพรรคฝ่ายค้านที่มีเสียง
 ข้างน้อย ก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการเกิดอุปสรรคในการบริหารงานของรัฐบาลผสม ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาล
 ผสมไม่ได้ดำรงเสถียรภาพอยู่ได้โดยปัจจัยด้านเสียงข้างมากเท่านั้น แม้ว่าการโหวตเสียงสนับสนุน
 ภายในสภาจะมีจำนวนมากกว่าเสียงคัดค้านก็ตาม แต่ในการอภิปรายเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจถ้าหากว่า
 รัฐมนตรีคนใดที่ถูกวิจารณ์จากฝ่ายค้านอย่างหนักหรือไม่สามารถชี้แจงข้อกล่าวหาของฝ่ายค้านให้กระจ่าง
 แจ่มต่อสาธารณชนเป็นที่เพียงพอแล้ว มักจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งระดับภายใน
 พรรคและขยายผลไปทางเสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาลทั้งคณะด้วย

ผลการเลือกตั้งและกองทัพก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ควรคำนึงถึง ในการยกประเด็นประชาธิปไตย
 เพื่อคัดค้านต่อการแทรกแซงของฝ่ายกองทัพให้ต้องลดบทบาท เพื่อให้อิสระแก่พรรคการเมืองทำการจัดตั้ง
 รัฐบาลด้วยตนเองนั้น อาจกระทำได้ในกรณีที่ผลการเลือกตั้งปรากฏชัดว่า พรรคหนึ่งพรรคใดมีเสียง
 สนับสนุนจำนวนมากและค่อนข้างห่างจากพรรครองมาก ๆ เพื่ออ้างความชอบธรรมในการจัดตั้งรัฐบาล

แต่ถ้าผลการเลือกตั้งปรากฏว่า พรรคการเมืองที่ได้เสียงมากมีลักษณะใกล้เคียงกันก็จะเกิดการแข่งขันช่วงชิงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งแต่ละพรรคอาจประนีประนอมกันได้ยากเนื่องจากมีคะแนนเสียง ส.ส. จำนวนใกล้เคียงกันมาก ซึ่งกรณีเช่นนี้อาจเป็นไปได้ว่า มีการดึงเอาคนกลางหรือผู้นำจากกองทัพเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและบรรดาพรรคการเมืองที่มีเสียงจำนวนมากก็ร่วมกันเป็นคณะรัฐบาล

การยกย่องหัวหน้าพรรคการเมืองที่ได้รับเสียงมากที่สุดนั้น กล่าวได้ว่ายังไม่ได้มีการปฏิบัติ สืบต่อกันเป็นลักษณะของประเพณีทางการเมืองที่สามารถใช้เป็นกฎเกณฑ์สำหรับอ้างอิงได้ ดังนั้น ในช่วงจังหวะภายหลังการเลือกตั้งและการจัดตั้งรัฐบาลผสมนั้น มักจะดำเนินไปในลักษณะของสถานการณ์ที่ฝ่ายต่าง ๆ พยายามดึงอำนาจต่อรองจากภายนอกเข้ามาสนับสนุนการแข่งขัน โดยเฉพาะการดึงอำนาจจากกองทัพเข้ามาเป็นฐานสนับสนุนของฝ่ายตน ซึ่งค่อนข้างจะสามารถสร้างแรงกดดันและมีแนวโน้มที่จะทำให้การช่วงชิงอำนาจนั้นประสบผลสำเร็จสูงกว่าการต่อรองด้วยหลักความเชื่อของระบอบประชาธิปไตยดังที่ฝ่ายพรรคการเมืองได้มีความพยายามที่จะกระทำในปัจจุบัน เพื่อลดทอนอำนาจการแทรกแซงของฝ่ายกองทัพ แต่อย่างไรก็ตามความสำเร็จของฝ่ายพรรคการเมืองนั้น เป็นสิ่งที่ต้องมองในระยะยาวตราบาคิที่ลักษณะการต่อสู้แข่งขันทางฝ่ายพรรคการเมืองยังคงดำเนินอยู่ในลักษณะปัจจุบันซึ่งมีการแข่งขันกันแบบระบบมากพรรค และได้รับการเลือกตั้งแบบกระจาย

ประกอบกับการเคยมีบทเรียนจากประสบการณ์มาโดยตลอดของการจัดตั้งรัฐบาลผสมที่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีมักจะเป็นตำแหน่งที่ได้รับการยกเว้น และเปิดโอกาสให้บุคคลที่มีฐานอำนาจจากกองทัพมาดำรงตำแหน่งอยู่เสมอ แม้ในรัฐธรรมนูญก็ได้เปิดโอกาสไว้ ซึ่งกรณีดังกล่าวเท่ากับเป็นการเปิดช่องทางการแข่งขันทางอำนาจไว้ สำหรับกลุ่มอำนาจฝ่ายอื่นโดยเฉพาะกองทัพให้สามารถเข้ามาแข่งขันกับพรรคการเมืองได้อีกด้วย ดังนั้น ในการจัดตั้งรัฐบาลผสมจึงไม่ได้มีความหมายเฉพาะการร่วมมือกันระหว่างพรรคการเมืองเพื่อประกอบขึ้นเป็นองค์กรของคณะบริหารเข้ามาบริหารประเทศเท่านั้น แต่ยังหมายความรวมถึง การยินยอมพร้อมใจกันหรือการมีเจ้าหน้าที่ร่วมระหว่างพรรคการเมืองและกองทัพต่อตำแหน่งนายกรัฐมนตรีด้วยนั่นเอง.